

TÍMÁR ÁRPÁD

Egy apró korrekció Zádor Anna Pollack-monográfiájához

Pollack Mihály terjedelmes életművében bizonyára nagyon szerény helyet foglal el az az 1835-ben készített katedrális, amelyet I. Ferenc császár és király (1792–1835) halálakor állítottak fel Pesten, a ferencesek templomában. Így érthető, hogy a legújabb Pollack-monográfiában – nyilván a rendelkezésre álló korlátozott terjedelem következtében – Bibó István csupán egy időrendi táblázatban említette meg a művet, a vele kapcsolatban felvetődött problémákra nem térhetett ki.¹

A korábbi Pollack-monográfiában² ugyanis a mű tárgyalása során néhány kérdés megválaszolása függőben maradt. Zádor Anna könyvében – a sokkal nagyobb terjedelem adta lehetőséggel élve – önálló alfejezetet szentelt a kiváló építész 1835-ben készített gyász-katedrális méltatására:

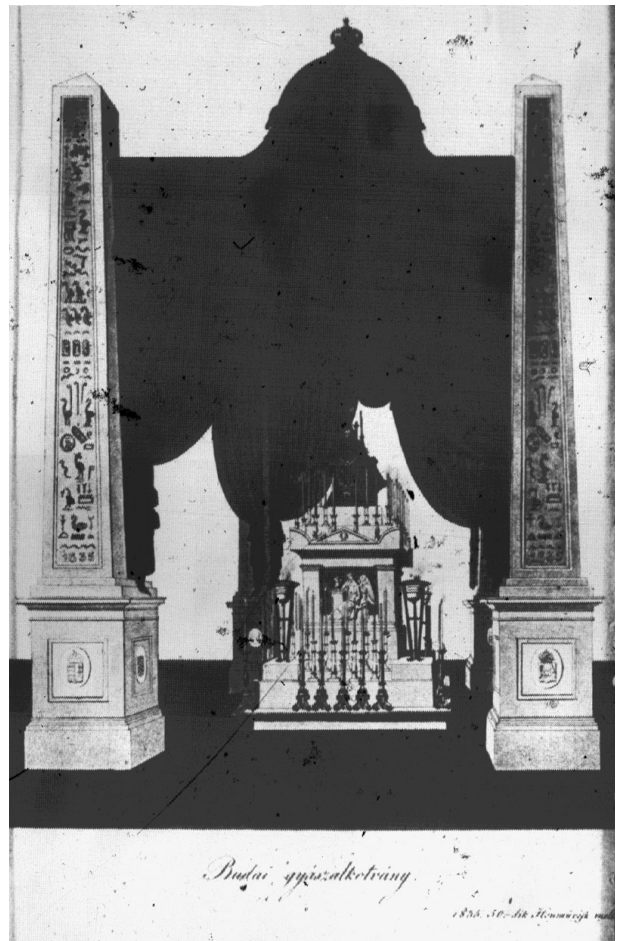
„I. Ferenc halálakor (1835) a Habsburg-birodalom egész területén az ilyenkor szokásos gyászünnepségeket díszes külsőségek közt ülték meg. Noha Magyarországnak semmi oka nem volt az uralkodóval rokonszenvezni, nem vonhatta ki magát a hivatalos intézkedések alól. Mesterünk mint a Szépészeti Bizottmány építésze megbízást kapott a monumentális gyász-katedrális tervezésére, amely a pesti ferencesek templomában került felállításra. A kivített – asztalos-, kárpitos- és aranyozó munkával egyetemben – Vogel Sebestyén végezte, akivel mesterünk [...] többször kapcsolatban állt, őt foglalkoztatta, részére házat épített. - A lépcsőzetesen emelkedő, gránitszürkére festett emelvényen nyugvó szarkofág – a birodalmi jelvényekkel és címerekkel, 400 gyertya fényétől övezve – a kortársak előtt »colossalis« alkotásnak tűnt. Számunkra e nem különösen jelentékeny mű kapcsán inkább az a figyelemre méltó, hogy a leírás »egyiptomi mód szerint« készültnek mondja. Ez is megerősít abban a korábbi nézetünkben, hogy a napóleoni udvar stíluselnevezései, illetve azok változatai elsősorban az iparművészet területén mutatkoznak tartósaknak, itt is inkább az asztalos és belső berendező Vogel, mint Pollack alkotására jellemzők. Az sem valószínű, hogy ez az »egyiptizálás« – ha egyáltalán helytálló e megjelölés – a Pollack irodájában ekkortájt dolgozó Ybl Miklóstól származna, mert a fiatalabb építész nemzedék – akár klasszicizál, akár gotizál – nálunk nemigen használja ezt a stílust.»³

Zádor Anna tehát a Pollack tervezte építmény és a feltételezeten róla szóló leírások, jellemzések körül magyarázatra szoruló problémákat látott. A megoldás

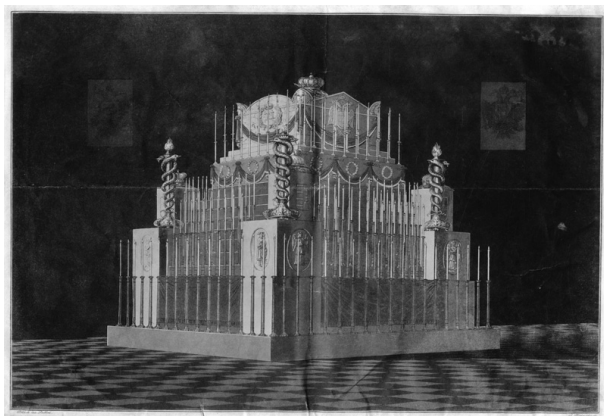
érdekében érdemes a körülményeket tisztázni, megvizsgálni a korabeli sajtónak az eseményeket követő híradásait.

A *Hazai s Külföldi Tudósítások* című újság március 4-én adott hírt a király haláláról,⁴ március 7-én azt olvashatjuk, hogy „Pesten és Budán I. Ferenc felséges királyunk fájdalmas elhunyna miatt a játékszínnek bezárattak;”⁵ 18-án pedig már egy sor szertartásról tudósítottak:

„Budán mart. 12-dikén a garnison templomban fájdalmas érzések közt tartatott boldogult I-ső Ferenc uralkodónkért a fő hadi kormány részéről a gyász-isteni szolgálat. Az egyház ablakainak táblái betétettek, a sanctuarium fél magosságig fekete posztóval bevonva és hadi lobogókkal ékesítve vala. Közepén a templomnak állott a hadi fegyverekből művészileg készített s katonaképp díszített magos, pompás gyászalkotvány. A halottas isteni szolgálatot Főtiszt. Vecsei Czigler Ignác tábori

A budavári Nagyboldogasszony-templomban felállított katedrálisról készített rajz a Honművész. lapban

*Perlasca Domokos metszete
a Pollack Mihály tervezte katedrálisról*

fő-pap úr végzé; mely alatt a karon Mozart nagy requiemje mintegy 70 hangász által ritka pontossággal adatott.”⁶

Hasonló jellemzést adott a *Jelenkor* című lap is: „Budán a várórségi templomban szinte 12kén kezdődtek e gyász-tisztelek. A templom gyászszínebe vala borítva, s közepett a gyászalkat fegyverekből és hadiszerekből egyszerű, de nemes ízlettel alakítva. A halotti misét Czizler Ignác tábori főpap úr mondá el.”⁷ A *Rajzolatok* beszámolója szerint:

„A magyar kir. tábori fő kormány részéről martius 12kén tartatott I Ferenc ő felségeért a gyázmise, Budán a garnizon-templomban. Mozart requieme Grill karmester vezérkeze alatt a két város legjelesebb műkedvelőitől előadatva, pompásan ünnepelté e nagy-nemű gyásznapot. A magas castrum doloris nagy részint fegyverekből volt mesterileg összetéve.”⁸

Beszámolójához a *Honművész* még azt is hozzátette, hogy az amatőr zenészek között képzőművészek is voltak.⁹ Ezek a leírások a budavári helyőrségi templom berendezésére és az ott lezajlott eseményekre vonatkoznak.

Hírt adtak a lapok egy másik budai rendezvényről is. A *Hazai s Külföldi Tudósítások*ban ez olvasható:

„Martius 16-dikán ugyancsak Budán, az ország polgári fő kormányzékének, a nagyméltóságú m. kir. Helytartótanácsnak rendeléséből a várbeli fő plébánia templomban délelőtt 10 órától 12-ig ment végbe a pompás gyász-mise. A halotti szent áldozatot nagymélt. Klobusiczy Klobusiczky Péter Kalocsai Érsek Úr Ő Excja mutatá be. Az egyház falai s oszlopoi magosságának 1/3, úgy szintén a pallózat, ülőhelyek és oltárok fekete posztóval vonattak be. Az ablakok kívülről betakarva homályvilágosságot eresztettek a ritka pompájú és majd

az egyház boltozatáig emelkedő, fekete posztóval bevont mennyezetre, mely alatt állott a művészeleg készített, égő viasz-gyertyákkal sűrűn kerített, különféle koronák s címerek által díszített gyász-alkotvány, melynek szegleteit magos fehér obeliskok díszíték. A fekete színnel bevont padokat gyászba öltözöttek, a többi helyeket pedig egyéb népség foglalták el.”¹⁰

Részletesen írt a *Honművész* is a budavári plébánia-templom berendezéséről:

„A templom falai s oszlopoi magosságának egy harmada, valamint a pallózat, padok és oltárok fekete posztóval valának borítva; az ablakok kívülről befedve homályos világot bocsátának ama pompás és majd a templom padlázatáig terjedő, a fekete posztóval bevont mennyezetre (baldachin), mely alatt állott az architektoniai művész kézzel készített gyászemlék (fehér alapszínnel s rajta illő ábrázolatok festve). Ennek négy szegletét magosra emelkedő fehér obeliskok hierogliphákkal ékesítve díszesíték; s az emlék tetején levő koporsón a különféle koronák díszlettek.”¹¹

További részleteket tudhatunk meg a *Jelenkor* beszámolójából:

„az építő fő kormány által a vári főszentegyház közepett egy lépcsőzetes magas gyászalkotvány állíttatott, melynek tetején koporsó, hegyette a feszület s 5 korona, a lépcsőzet fokain égő gyertyasorok, oldalain különféle példázatú s a boldogult fejedelmet dicsőítő jelképek, a négy aegyptusi hieroglyphes oszlopon nyugvó csinos redőzetű gyászmennyezetet pedig felül egy majd a boltozatig érő korona boglározta össze.”¹²

Egy német nyelvű lap beszámolt arról is, hogy a terv és a kivitelezés a Helytartótanács építési igazgatóságától származott. A tervezés Franz Hüppmann mérnök érdeme, a képeket Wilhelm Weyde budai festő készítette. Hat allegorikus figura volt grisaille-ban („grau in grau”) festve: a halál géniusza, Pannónia, a hit, a remény, a szeretet és az igazságosság alakja. Az obeliszkek magyarázataképpen hozzáfűzték azt is, hogy a régi egyiptomiak a hieroglifákkal uralkodójuk történetét ábrázolták.¹³ Ezek alapján egyértelmű tehát, hogy volt ugyan egy „egyiptizáló” katedrális, de ezt nem Pollack, hanem Hüppmann tervezte, s a budavári plébánia-templomban volt felállítva.

A pesti rendezvényekről is beszámoltak a lapok. A *Hazai s Külföldi Tudósítások* szerint

„Pesten folyó március 17-dikén tek. Pest vármegegyének rendei [...] a Sz. Ferenc szerzet templomába menének; hol a fő oltár előtt felemelkedett

helyen vala szemlélhető a gyász-koporsó, égő viaszgyertyákkal kerítve, rajta a korona fátyollal takarva. A gyászalkotványt a vármegye huszárai állották körül. A requiemet Főtiszt. Derczik János apát s kanonok úr Őnga tartotta. Korcker János úr, Pest városi tanácsnok s több vármegyék táblabírája gyász versekkel kesergé a dicsőült császári királyi Felség szomorú halálát.”¹⁴

A pesti rendezvényekről a *Honművész* is részletesen beszámolt: „A gyász-ájtatosság bold. 1-ső Ferenc fels. királyunkért Pest városa tanácsának rendelkezéséből a belső városban mart. 26. 27. 28-án tartatott a Ferenc szerzetesek templomában. A templomokban e három nap alatt a harangok naponként három ízben egy-egy óráig hirdették a közös gyászt.”¹⁵ A templom belső berendezéséről is részletes leírást közöltek:

„A sanctuarium előtt a templom egy harmadát elfoglaló magos gyászemlék architektoniai pompával díszlett. A lépcsőzetesen emelkedő és szürke gránitszínre festett alkotvány (mely Pollak építőművész úr terve szerint készült) résznyire feketén vala borítva; a szegleteken felemelkedő 4 gránit kockán álló aranyozott s ezüstös kígyó által övedzett, magos gyertyatartók tetején borszesz-lángok lobogtak, ezeken kívül 400 égő gyertya ékesíté az egészet. A felsőbb részen ismét 4 gránit-kockán magyar, cseh, lombard-velencei, s ausztria-főhercegségi címerek, ezek felett ugyanazokkal egyező koronák, az emlékek legfelsőbb tetején pedig az ausztriai császárság koronája valának. Ékesíték még az emlék több oldalait az idvezült felség uralkodása ideje alatt tartományokban virágzó szorgalom ágainak különféle allegóriai festett alakjai. A templom ablakai s alsó falainak egy harmada, valamint az oltárok fekete részint posztóval, részint vászonnal borították be, s ezekre deák felírású cs. kir. címerek voltak tűzve.”¹⁶

A *Honművész* beszámolt a nagyszabású zenei rendezvényekről is: „A karon mintegy 100 hangművész által (kik között a pesti színházak énekesei, hangászaik s legjelesebb budapesti műkedvelők vettek részt) Cherubini nagy requiemje [...] másnap Eybler, harmad nap Mozart requiemje adatott.”¹⁷

Más részleteket emelt ki a *Jelenkor* beszámolója:

„Sz. k. Pest városa belső és külső tanácsa márc. 26, 27, 28-án tette meg elhunyt I Ferenc kor. fejedelmünk hamvainak a végtisztelkedést oly gyászfénnyel, mily országunk fővárosához illő vala. E végett mivel saját főszentegyháza beldíszítésén munkáltat mostan, a sz. Ferenc rendiek temploma sanctuariumát, minden ablakit s fő és feslő mellékoltárit gyászleplezettel vonatá be, az oltári

gyászborítványokra kétfejjű sasokat keblökbe fűzött országcímerekkel tüzetett, a szentegyház közepén pedig egy szinte a karzatokig érő sok lépcsőzetű gyászalkotványt emeltetett, melynek csúcán sascímerekkel környezett koporsó, hegyette a birodalmi nagy korona, négy szögletén négyszögű oszlopon nyugvó négy királyi korona, az oszlop derekán az illető ország címere s a t. valának szemlélhetőek. A lépcsőzet minden fokain körösleg égő gyertyatábor hinte világot a komoly sötétletű szentegyházra.”¹⁸

A lapok egy sor további rendezvényről is beszámoltak, voltak gyászünnepségek a pesti egyetemi templomban,¹⁹ a külső kerületek és a vidéki nagyvárosok templomaiban is.²⁰ Esztergomban például a császár mellszobra díszítette a katafalkot.²¹

A híradásokból tehát az derül ki, hogy a Ferenc király halála utáni rendezvények igen gazdagok, sokrétűek voltak, azaz: az egész országra kiterjedő nagyszabású gyászünnepségek során több helyütt felállítottak művészek közreműködésével készült katafalkot is, s ezek között valóban volt egy, amely tartalmazott „egyiptizáló” elemeket, de ez a Franz Hüppmann tervezte építmény a budavári Nagyboldogasszony-templomba került. Annak viszont nincs nyoma, hogy Pollack művéről bárki azt állította volna, hogy „egyiptomi mód szerint” készült.

E két katafalkról maradt fenn korabeli ábrázolás is. A „budai gyászalkotvány rajzát” a *Honművész* közölte, valamivel később, mint a beszámolókat,²² a Pollack műről készült Perlasca-metszet pedig egy önálló gyászkiadványban²³ jelent meg. Ezek az ábrázolások – a leírásokkal összhangban – egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a budavári építménynél valóban igen hangsúlyos szerepet kaptak a hieroglifákkal díszített obeliszkok, Pollack műve viszont puritán dísztelenségével, geometriai alapformákra redukált elemekből felépített kompozíciójával semmiféle fogódzót nem ad arra, hogy vele bármilyen kapcsolatba hozzuk az „egyiptizálást”. Ennek alapján természetesen okafogyottá válik Ybl Miklós esetleges szerepének felvetése is.

Zádor Anna félreértése feltehetően onnan eredt, hogy a katafalk leírásakor nagy mértékben Sternegg Mária egy korábbi dolgozatára²⁴ támaszkodott, mely elsősorban Vogel Sebestyén műhelyével foglalkozott, s a kiváló asztalos katafalk körüli ténykedését elmondása szerint fennmaradt számlák és a *Honművész* című lap híradása alapján rekonstruálta.²⁵ Sternegg Mária az építményt Vogel műveként tárgyalta, stílárisként jellemvonásait Vogelnek tulajdonította. Ő írta le először azt, hogy „fenyőfából »egyiptomi stílus«-ban készült” a castrum doloris. S ezt a stíláriskel kötelezettséget külön is megerősítette: „Vogel élete utolsó szakaszában sem tér el az empire stílus alkalmazásától, s aránylag későn, 1835-ben is még az »egyiptomi« ízlés hatja át alkotásait.”²⁶

Itt két probléma is adódik. Egyrészt nem valószínű, hogy az építmény művészi megformálásában Vogelnek – Pollack terve kivitelezőjeként – jelentősebb szerepe lett volna, másrészt nem egyértelmű, hogy az idézőjelben említett „egyiptomi” kifejezés valódi idézet-e, tehát korabeli forrás leírásából származik, vagy csupán Sternegg Mária utólagos minősítése. Az, hogy Vogel egyéb alkotásaival kapcsolatban jogos-e az „egyiptizálás” minősítése, az a katafalk szempontjából érdektelen. Az viszont már bonyolítja a problémát, ha azt feltételezzük, hogy Sternegg Mária az „empire stílus” szinonimájaként használta az „egyiptomi stílus”-t. A félreértés azonban – Pollack és az „egyiptizálás” összekötése – feltehetően innen származott.

Jegyzetek

- 1 BIBÓ István: *Pollack Mihály*. Budapest, Holnap Kiadó, 2008. 177: Pollack Mihály műveinek áttekintő jegyzéke.
- 2 ZÁDOR Anna: *Pollack Mihály. 1773–1855*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.
- 3 ZÁDOR, 1960. 296–297.
- 4 Hazai s Külföldi Tudósítások, 33. (1835. március 4.) 19. sz. 145.
- 5 Hazai s Külföldi Tudósítások, 33. (1835. március 7.) 20. sz. 155.
- 6 Hazai s Külföldi Tudósítások, 33. (1835. március 18.) 23. sz. 177.
- 7 Jelenkor, 4. (1835. március 18.) 22. sz. 169.
- 8 Rajzolatok, 1. (1835. március 14.) 21. sz. 127.
- 9 Wagner, Perlasca, Nowak nevét sorolja a *Honművész*, 3. (1835. március 15.) 22. sz. 172.
- 10 Hazai s Külföldi Tudósítások, 33. (1835. március 18.) 23. sz. 177.
- 11 *Honművész*, 3. (1835. március 19.) 23. sz. 181.
- 12 *Jelenkor*, 4. (1835. március 18.) 22. sz. 169.
- 13 „Das Trauermonument [...] war im Entwurf und in der Ausführung ein Kunstwerk der kön. Ung. Landes-Bau-Oberdirection;” *Gemeinnützige Blätter*, 25. (1835. március 26.) XXV. sz. 194–196.
- 14 Hazai s Külföldi Tudósítások, 33. (1835. március 18.) 23. sz. 178.
- 15 *Honművész*, 3. (1835. március 29.) 26. sz. 205.
- 16 i. m. 206.
- 17 Uo.
- 18 *Jelenkor*, 4. (1835. március 28.) 25. sz. 194.
- 19 *Honművész*, 3. (1835. április 5.) 28. sz. 220; *Jelenkor*, 4. (1835. április 1.) 26. sz. 201–202.
- 20 *Jelenkor*, 4. (1835. április 4.) 27. sz. 209–210; *Honművész*, 3. (1835. április 5.) 28. sz. 221.
- 21 *Honművész*, 3. (1835. március 22.) 24. sz. 189.
- 22 *Honművész*, 3. (1835. június 21.) 50. sz. 397.
- 23 CSERY, Josephus: *Epicedion, [...]*. Pestini, Typ. Trattner-Károlyi, [1835]. A kiadványról a *Gemeinnützige Blätter* közölt recenziót: 25. (1835. május 10.) XXXVIII. sz. 297. és (1835. május 14.) XXXIX. sz. 305–306.
- 24 STERNEGG Mária: *Az első magyar bútorgyárnok*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1957. (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1954–55.)
- 25 „Hogy az emlékmű tulajdonképpen milyen volt, azt a litografált képen kívül a *Honművész* leírásából (1835. 26.sz.) s a fennmaradt feljegyzésekből rekonstruálhatjuk. Gyalult fenyőfából »egyiptomi stílus«-ban készült [...]” STERNEGG, 1957. 173.
- 26 STERNEGG, 1957. 174.

A Minor Correction to Anna Zádor’s Monograph on Pollack

Anna Zádor mentioned in her monograph on Mihály Pollack as a contradiction to be resolved, that the simple neoclassical catafalque designed by Pollack and erected to the memory of emperor Francis’ death in 1835 had once been described as an Egyptian style monument. According to contemporary press, catafalques were

erected in several churches for the memorial services. One of them that stood in the parish church of Buda Castle, had been designed explicitly in Egyptian style: it was decorated with four obelisks on the corners, covered with hieroglyphs. Yet contemporary descriptions do not mention any Egyptian style characteristics on Pollack’s work. They only appear later, in the art historical literature used by Anna Zádor.